

KİTAP TANITIMI VE DEĞERLENDİRME

BOOK REVIEW

Alexander Will, Kein Griff Nach Der Weltmacht: Geheime Dienste und Propaganda im Deutsch-Österreichisch-Türkischen Bündnis 1914-1918 [Dünya Gücü Olmayı: Alman-Avusturya-Türk İttifakında Gizli Servisler Ve Propaganda 1914-1918], Köln/Weimar/Wien 2012, Böhlau Verlag, 352 s.

Mustafa GENCER*

Özet

Avrupa ve Ortadoğu haritasını Osmanlı mirası üzerinde yeniden şekillendiren Balkan Savaşları (1912-1913) ve Birinci Dünya Savaşı 100. yıldönümünde (2014-2018) Türkiye ve dünyada değişik etkinliklerle (yayınlar, sergiler, sempozyum ve çalıştaylar vs.) anılmakta ve bu savaşlar üzerine yeni analizler yapılmaktadır. *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman-Avusturya-Macaristan İttifakında Gizli Servisler ve Propaganda* konusunu ele alan kitap, son yıllarda Avrupa'da yapılan Birinci Dünya Savaşı hakkındaki yayınlarda Türkiye'yi de kapsayan az sayıdaki çalışmalardan biridir. Sürükleyici yazım tarzıyla dikkati çeken çalışma, global savaşta casusluk, propaganda, gizli servis, kamuoyu oluşturma, dış ülkelerde etki alanı ve sempati kazanma gibi günümüzde hâlen tartışılan gizli servis çalışmalarına katkıda bulunabilir.

Anahtar Kelimeler

Birinci Dünya Savaşı, Gizli Servis, Propaganda, Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan

Abstract

Balkan Wars (1912-1913) and Great War (1914-1918) shaped doubtless Ottoman heritage in Europe and the Middle East. After a century, the anniversaries of these important events are commemorated throughout the world and in Turkey with publications, exhibitions, symposiums and workshops. In these activities, scholars try to enhance the current debates with new perspectives and new analyses. Unfortunately, the studies about these events made in Europe include the Ottoman aspects rarely. The book from Alexander

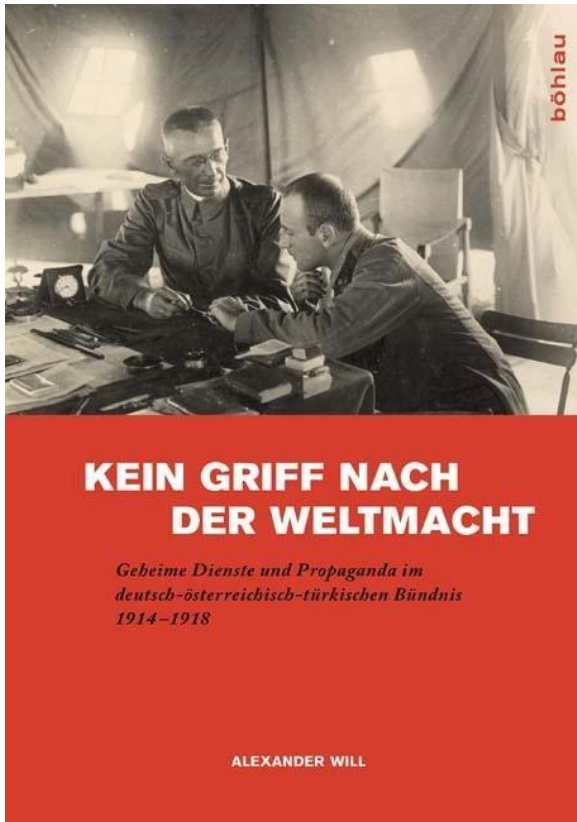
* Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Bolu/Türkiye. mustafagencer1@hotmail.com

Will, *Secret Service and Propaganda in Turkish-German-Austria-Hungary Alliance During First World War*, which I reviewed in this paper, is one of current studies which embrace Turkish experience too. This book, with its fascinating style, is a crucial contribution for up-to-date debates on espionage, propaganda, secret service, influence of public opinion, domain and sympathy in foreign lands in Great War.

Key words

First World War, Secret Service, Propaganda, Ottoman State, Germany, Austria-Hungary

1. GİRİŞ

Avrupa ve Ortadoğu haritasını Osmanlı mirası üzerinde yeniden şekillendiren Balkan Savaşları (1912-1913) ve Birinci Dünya Savaşı 100. Yıldönümünde Türkiye ve dünyada değişik etkinliklerle (yayınlar, sergiler, sempozyum ve çalıştaylar vs.) anılmakta ve bu savaşlar üzerine yeni analizler yapılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı, günümüzde yoğun bir şekilde akademinin konusu olmaktadır. Yapılan çalışmalar, savaşı, makro düzeyde siyasî-askerî tarih, savaşın patlak vermesi ve serüveni gibi yaklaşımların ötesinde mikro tarihçilik bağlamında da ele almaktadır. Cephelerdeki askerler, propaganda, sahra-sihhiye, kimlik, bölgesel araştırmalar, cephe deneyimleri, savaşta gündelik hayat vb. konular buna örnek olarak verilebilir.

Türkiye’de Nisan 2014’te Bilgi Üniversitesinde uluslar arası katılımı gerçekleştirilen “Osmanlı Cephesinde Yeni Bir Şey Var: Cihan Harbi’ne Yeniden Bakmak, 1914-1918” konulu sempozyum Osmanlı cephelerini ve askerlerin gözünde savaşı merkeze almıştı. 2018’e kadar yapılacak çalışmalar umulur ki Osmanlı Devleti’nin yazılmayı bekleyen Birinci Dünya Savaşı tarihine kapsamlı bir katkı sunar.

Avusturyalı tarihçi ve Bestseller yazarı Christopher Clark’ın 2013 yılında yayımladığı ve Almanya’da uzun süre *Spiegel* çok satanlar listesinde kalan *Die Schlafwandler / Sleepwalker / Uyurgezer* başlıklı eseri ve Birinci Dünya Savaşı’nın 100. yılı anısına Avrupa’da yayımlanan diğer eserlerde ne yazık ki Osmanlı Devleti’ne ikincil bir önem atfedilmektedir. Buna mukabil savaşın ortaya çıkışını açıklamak için eşit 5 Aktör (Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere ve Rusya) ile 6. aktör olarak İtalya’nın etkileşimlerini dikkate almanın gereği vurgulanmaktadır¹. Kuşkusuz savaşın ortaya çıkışında Osmanlı Devleti aktif-etken bir rol üstlenmemiştir, ancak blokların şekillenmesinde ve savaş esnasında son derece önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti savaşın sonunda savaşan devletlerle kıyaslandığında en çok insan ve toprak kaybına maruz kalmıştır.

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NDA GİZLİ SERVİS VE PROPAGANDA

Birinci Dünya Savaşı’nda Türk-Alman-Avusturya-Macaristan istihbarat ve propaganda faaliyetlerini ele alan ve bu yazıda değerlendirmesi yapılan çalışma son yıllarda Avrupa’da yapılan Birinci Dünya Savaşı hakkındaki yayınlarda Türkiye’yi de kapsayan az sayıdaki çalışmalardan biridir.

¹ Christopher Clark, *Die Schlafwandler: Wie Europa in den Ersten Weltkrieg zog, [Uyurgezer. Avrupa Birinci Dünya Savaşına Nasıl Girdi?]*, Aus dem Englischen von Norbert Juraschitz. Deutsche Verlags-Anstalt, München 2013, s. 13.

Almanya'nın Saarland Üniversitesi Felsefe Fakültesine 2010 yılında sunulan doktora tezine dayanan eserin giriş bölümü (s.13-34) "Büyük Oyunun Sahnesi: Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti 1871-1918" başlığını taşımaktadır. Çalışmanın esas kısmını oluşturan ikinci bölümü (s.35-227) "Gizli Servis ve Propaganda. Simetrik Savaşta Asimetrik Meydan Okuma" ve üçüncü bölümü de (s.228-310) "İhtilal" başlıklarını taşımaktadır. Sonuç mahiyetindeki "Efsane ve Zaafiyetlere Dayanan Güç" başlıklı dördüncü bölüm (s.311-320) ile çalışma son bulmaktadır. Eserin yapılandırılmasında kullanılan Berlin Federal Arşivi, Alman Dışişleri Arşivi, Londra Milli Arşiv ile Viyana'daki Hanedan ve Saray Arşivi ve nihayet Viyana Savaş Arşivi fonları ile Almanca ve İngilizce ikincil kaynakların listelendiği bölüm (s.321-335) ile şahıs dizini (s. 337-339) eserin diğer öğelerini oluşturmaktadır.

20. ve 21. yüzyılın doğru bir şekilde anlaşılması bu savaşın dikkatle incelenmesine bağlıdır. 2000'li yıllarda sayıları artan çalışmalar, Birinci Cihan Harbi hakkında yeni değerlendirmeler yapılmasını sağlamıştır. 1960'larda Alman sol siyasi kanat tarafından temsil edilen Fritz Fischer'in "Kayser Almanyası hükümetinin savaşı planlı olarak çıkarttığı ve bu nedenle dünyanın sürüklendiği felaketten sorumlu olduğu"² tezine karşın Clark, savaşın patlak vermesinde 1903'ten sonra uyguladığı politikalarla Sırbistan'ı göstermekte ve bu ülkeyi "sanık sandalyesine" oturtmaktadır.

Peki "Osmanlı Devleti bu savaşa girmeyebilir miydi?" sorusuna Will, İmparatorluğun savaşa dâhil olmasında boğazlar nedeniyle imparatorluğun parçalanacağı korkusundaki derin endişenin etkin olduğunu belirtmiştir. Mustafa Aksakal'ın *Ottoman Road to War in 1914* (Cambridge 2008) tutarlı analizine göre Osmanlı yönetimi Almanya ile ittifak kararını, gerçekçi, stratejik motifli ve savaş sonrasını da kapsayan düşüncelerle almıştı. Savaş kararı Osmanlı İmparatorluğu'nun bu süreçten siyasi, askerî ve ekonomik açılardan güçlenerek çıkmasını hedefliyordu (s.20).

Alexander Will eserini şu temel sorulara cevap aramak üzere tasarlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda yürütülen Alman ihtilal stratejileri ve propaganda gerçekten emperyalist motifli miydi? Propaganda, stratejik ve siyasi çalışmalar tek bir merkezden mi yönetiliyordu? Siyasi, askerî ve istihbarat faaliyetleri nasıl yürütülüyor ve bu çalışmalarda hangi araçlar ve kaynaklar nasıl kullanılıyordu? İstihbarat çalışmalarında hangi sonuçlar elde edildi? Almanya ve Avusturya-Macaristan nasıl birlikte çalıştı, hangi çatışma durumları ortaya çıktı? Avusturya-Macaristan, Almanya'nın eşit ortağı mıydı,

² Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des Kaiserlichen Deutschland 1914/18* [Dünya Gücü Olma: Kayser Almanyası'nın Savaş Hedefi Politikası], Düsseldorf 1967.

yoksa junyor ortak mıydı? Avusturya-Macaristan şarkta hangi hedefleri izledi, hangi stratejileri uyguladı ve ne kadar başarılı oldu? (s.33-34)

Coğrafi olarak Orta ve Yakın Doğu ve Mısır dışında Kuzey Afrika'ya odaklanan çalışma, Alman, Avusturya-Macaristan ve İngiliz siyasi ve askerî kaynaklarına dayanmaktadır. Eserde Rus, Fransız ve Türkçe Arşiv malzemesi kullanılmamıştır. Ancak çalışmanın başlığındaki üç müttefikten birinin Osmanlı Devleti olması nedeniyle en azından son yıllarda Türkiye'de yapılan istihbarat ve casusluk faaliyetlerine dair çalışmaların dikkate alınması konunun bütüncül yaklaşımla incelenmesini mümkün kılabilir. En azından Orta ve Yakın Doğu hakkında batı dillerinde yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi ile kaynak asimetrisi hafifletilebilirdi.³

Eserin ikinci bölümünde çalışmada incelenen gizli servis faaliyetlerinin İngilizce "intelligence" yani enformasyon toplama ve gizli malzeme temin etme anlamının ötesinde bir mânâsı olduğu ve şu dört kategoriye kapsadığı belirtilmektedir: 1. Gizli haber alma faaliyetleri (secret intelligence): kamuya açık ve gizli kaynaklardan enformasyonu toplama ve değerlendirme, 2. Üstü kapalı operasyonlar, 3. Karşı devletin siyasi sistemini ya da iktidarını değiştirmek amaçlı isyan çıkarma, 4. Düşman ya da dost devletlerde söz, resim veya filmler ile kendi siyasi ve askerî tutumu için sempati toplamak. 20. yüzyılın ortalarına kadar nötr anlam içeren "propaganda" kavramına yakın dönemlerde kamuoyunu gerçek dışı haberlerle etkilemek anlamı yüklenmiştir. (s.36-37)

Kitap Avrupa'da haber alma teşkilatlarının ortaya çıkış süreçlerini ve tarihsel gelişimlerini kısaca tanıtılmaktadır. Buna göre Alman askerî haber alma organizasyonu "III b Bölümü" (Abteilung III.b.) Napolyon dönemi Prusya'sına kadar uzanmakla beraber, ilk Ataşemiliter pozisyonu 1848'de büyük devletlerdeki elçiliklerde ihdas edilmiştir. Ancak gerek bütçesi gerekse hizmetleri açısından 1914 öncesi Alman haber alma teşkilatı kötü durumdaydı. Rus, Fransız ve İngilizlerin aksine ne Sırbistan ne de Yunanistan'da Alman askerî ataşeleri mevcuttu. Alman Genelkurmayındaki III b bölümü olarak tanımlanan gizli servis, Binbaşı Walter Nicolai tarafından yönetilmekte olup ekonomik ve personel bakımından yetersiz durumdaydı. Ağustos 1914'te salt Rusya ve Fransa'ya karşı hizmet veren bu birimden başka sivil makamların siyasi haber alma örgütleri bulunmamaktaydı.

³ Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı'nda propaganda, cihat ve gizli servisler hakkında son yıllarda artan oranda çalışmalar yapılmaktadır. Bazılarını zikretmek gerekirse: Servet Aşar, *I. Dünya Savaşında İngiliz Propagandası*, İstanbul 2004; H. Bayram Soy, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Ankara: Phönix, 2004; Orhan Koloğlu, *Jurnalçılıktan Teşkilat-ı Mahsusa'ya*, İstanbul 2013; Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*, Küre yayınları, İstanbul, 2013; Abdullah Lülecî, *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri (1914-1918)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2014; Ü. Gülsüm Polat, "İngiliz İstihbaratına Göre I. Dünya Harbi Başlarında Ortadoğu'daki Osmanlı Ajanları", *History Studies*, 2010, s. 293-410.

Avusturya-Macaristan'da olduğu gibi sivil makamların askerî istihbarata entegrasyonu de söz konusu değildi. Savaş döneminde askerî istihbarat sivil basın, basın propagandası ve sansürden sorumluydu.

Avusturya-Macaristan'da 1850'lerden sonra ordu, gizli servisine (*Evidenzbureau*) sahipti. Savaşın patlak vermesi gizli servisin elden geçirilmesini gerekli kıldı. Viyana, kaynaklarının çoğunu baş düşmanı Rusya için harcamaktaydı.

Bu çalışmaya göre Türkiye'nin gizli servis yapısı hakkında bilinenler kısıtlıdır ve bu sahada araştırma yapılması gereklidir. II. Abdülhamid döneminde Avusturya ordusundan ayrılan Alfred Ritter zur Helle, Osmanlı hizmetine geçerek Ahmet Nuri Paşa namıyla askerî gizli servisinin başkanlığını yürütmüştür. Philipp Stoddard'a göre Jöntürk ihtilalinden sonra Talat, Enver ve Cemal Paşa iç gizli hizmet amacıyla, Avrupa'daki teşkilat şeması örnek alınarak *Teşkilat-ı Mahsusa'yı* kurmuşlardır. 1911'de Almanya'nın desteği ile temelleri atılan ve 13

Kasım 1913'de kurumsal bir nitelik kazanan *Teşkilat-ı Mahsusa*, Panislamizm politikası benimseyerek düşman devletlere karşı bütün Müslümanları ayaklandırmayı amaçlamıştır. Tripolis'te İtalyan işgalcilere karşı başarılar elde eden teşkilat, Birinci Dünya Savaşında Mısır, Suriye ve Irak ile Libya'da Panislamizm propagandası yapmış, ancak başarısı sınırlı olmuştur. 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes antlaşmasından sonra başlayan Ulusal Kurtuluş Savaşında İtilaf Devletlerine karşı direnişi organize eden gizli servis, Kemalistler tarafından yeniden yapılandırılmıştır. Esere göre Türk istihbarat çalışmalarında Alman ve Avusturya-Macaristan gizli servisleriyle açıkça kurumsal bir işbirliği yapılmadığı görünmektedir. (s.41-42)

İngiliz hükümeti de 1909'da gizli servis yapılanmasına gitmiştir. Bu servisin Yurt İçi (MI-5) bölümü casusluğu önleme, Yurt Dışı (MI-6) bölümü enformasyon toplamakla görevliydi. Birinci Dünya Savaşı'na kadar görevini yetersiz yürüten İngiliz istihbaratına savaş döneminde Orta ve Yakın Doğu'daki İngiliz servisi Arap Bürosuna (*Arab Bureau*) Richard Dawkins, Thomas Edward Lawrence ya da Charles Harry Clinton Prie-Gordon gibi Arkeolog ve seyyahlar önemli katkı sunmuşlardır. (s.42)

Bunlardan yola çıkarak bütün Avrupa güçlerinin yaklaşık aynı dönemde istihbarat servislerini kurdukları ve bu servislerin önemini kavradıkları iddia edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik Alman diplomatik temsilcilikleri, kendi konsolosluk faaliyetlerinin yanı sıra ülkedeki olaylar ve durumlar hakkında basından, gözlemlerinden ve yerlilerle yaptıkları görüşmelerden veya seyahatlerden edindikleri bilgileri Dışişlerine rapor etmekteydi. (s.76-77)

15 Kasım 1914 tarihinde İstanbul camilerinde İngiltere ve Fransa'ya karşı *cihat* (*Heiliger Krieg*) ilan edildi. Bu konuyu telgrafla Berlin'e bildiren İstanbul'daki Alman elçi Baron von Wangenheim, olup bitenleri kendi gözlemlerine dayanarak rapor etmekle yetinerek, arka plan ve sebepler konusunda bilgi sunmamıştır. Elçinin cihat ilanına karşı Osmanlı toplumunda sezdiği genel coşku tablosu gerçeklerle örtüşmemektedir. Aynı durum Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun 666. yılı kutlamalarında Türk halkının savaş coşkusu içinde olduğuna dair elçilik raporları için de geçerliydi. Halk hareketi olmasının aksine Osmanlı yönetimince organize edilen bu gösteriler ittifak yanlısı Wangenheim'in kendi bakış açısına göre Berlin'e rapor edilmektedir.

1916 yılının Mart ayında Osmanlı Devleti'nin Çanakkale zaferinin hemen akabinde Enver ve Cemal Paşa'nın Suriye'ye yaptıkları bir ziyareti rapor eden Şam'daki Alman misyon şefi Loytved-Hardegg, Suriye'deki durumu sağlam olarak ifade ederken, mevkidaşı Avusturya-Macaristan Şam Konsolosu Ranzi, durumu kritik olarak rapor etmişti. Ranzi, Suriye halkının Türk idaresinden kurtulmak istediğini, buna mukabil Cemal Paşa'nın baskı ile idareyi elinde tuttuğunu yazıyordu. Avusturya konsoloslukları istihbarat ağının parçası olduklarından hareketle bu kaynağın haberi gerçeğe daha yakın olmalıdır. (s.78-79)

Türk-Alman ittifakına ve Türkiye'ye karşı görüşleriyle bilinen 1915 ve 1916 yıllarındaki İstanbul'daki Alman Elçi Paul Graf Wolf-Metternich kendinden önceki elçi ve konsolosların aksine raporlarında önyargılı ve olumsuz "siyah-beyaz" bir resim çizmekteydi. Alman siyasilerinin Türkiye seyahat raporları da aynı istikamettedir. 1915'te toplam 8 gün İstanbul'da kalan Alman Merkez Parti milletvekili Matthias Erzberger, "Türkiye'yi Almanya tarafından parlatılmış bir cesede" benzetmekteydi. (s.81)

Ortadoğu'da İngiltere'nin durumunu tahmin etmek Alman makamları için çok daha zor bir işti. Süveyş Kanalı'na yapılacak hareket bölge hakkında bilgi gereksinimini de beraberinde getirdiğinde 1914'te Curt Prüfer'e bir gizli hizmet yapılandırması görevi verildi. Sınır bölgesinde geziler düzenleyen ve Arap Yarımadasındaki kabilelerle irtibata geçen Prüfer, sözde Arap milliyetçilerinin ahlak anlayışından şikâyet etmekte, sıkça taraf değiştirdiklerini ve onların Alman anlayışına göre "dürüst ve vatansever adamlar olmadıklarını" belirtmektedir. Bu durumun sebebi olarak Prüfer, İngiliz ajanlarının Arapları rüşvet yoluyla kazandıklarını ifade etmektedir. Ancak Prüfer'e göre, Almanya da maksimum hedeflerine ulaşmak için gerekli olan yerlilerin desteğini, iltimas ile elde edebilmek için benzer ya da daha fazla maddi imkânlar sunmalıdır. Eserin analizine göre 1918'e kadar daha açıklıkla gün yüzüne çıkmıştır ki, Araplar arasında millî bağlar, dini inanışlar ve

en basit bağımsızlık çabaları dahi bir önem ifade etmemiştir. Yazara göre İttifak Devletleri ve İngiltere'nin Şarktaki başarısı, önemli ölçüde kimin büyük miktarda altını kendi amaçları için dağıtabileceği sorusunda düğümlenmektedir. (s.84-5)

Arap yarımadası ve Mısır'da haber alma teşkilatı kurma denemesi hakkında diğer Alman girişimi Max von Oppenheim'in çalışmalarıdır. Ancak yazara göre Oppenheim, Arap yarımadasındaki Alman haber alma teşkilatını gönüllü olarak düşmana teslim etmiştir. 5 Mayıs 1915'te İstanbul'daki Alman elçisi Berlin'e Oppenheim'in Mekke Şerifi Hüseyin ile görüşmesini rapor etmiştir. Buna göre Şerif, Enver Paşa ve Oppenheim arasında karşılıklı güvensizlik son bulmuş ve İngiltere'ye karşı ortak hareket edilmesi kararlaştırılmıştır. Almanlar ancak Oppenheim'in bu "başarı" öyküsünden bir yıl sonra Şam'daki Alman konsolosun 16 Haziran 1916'da önceden uyarı yapılmaksızın Arap isyanının başladığına dair haberiyle uyanmıştır. 6 Ağustos 1916'da Alman konsolos, Hicaz hakkında sunduğu detaylı raporunda Şerif'in İngilizlerle işbirliği yaptığını teyit etmiştir. Şerif Hüseyin'in propagandasındaki şu pasaj Oppenheim için bir nevi tokat mahiyetindedir. Buna göre "Hüseyin, Türkleri, Hicaz'ı Almanlara vermek niyetinde olmakla suçlamıştır. Hâlbuki oğlu Faysal, Oppenheim ile görüşmesinde onu, Almanların Hicaz hakkında hiçbir planları olmadığı için övmüştü" (s. 91, Dipnot 343)

Çalışmada, Osmanlı Devleti'nin cephelerindeki askerî haber alma hizmeti hakkında Alman kaynakların bulunmadığını, Türkçe kaynaklara ise ulaşamadığı belirtilmektedir. Ancak cephelerde çok sayıda Alman üst düzey subayın görev almasından hareketle istihbarat işbirliği yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. (s. 93) Gerçekten Çanakkale cephesinde Almanların Türk müttefiklerine istihbarat yardımı sağladıklarına dair bulgular vardır⁴.

Avusturya-Macaristan'ın savaş yıllarında Osmanlı Devletine dönük istihbarat ve gizli sarvis çalışmalarına bakacak olursak şu tablo karşımıza çıkmaktadır. Monarşi, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı cephelerine topçu ve destek birlikleri ile şoförlerden oluşan az sayıda birlik göndermiştir. Şarktaki istihbarat çalışmalarının ana hedefi – paradoks gibi görünse de – Almanya idi. Avusturya kaynakları sanki gerçek düşman Almanlar gibi, onların askerî, siyasi, hatta kültürel ve ekonomik aksiyonlarını detaylı bir şekilde takip, gözlem ve rapor etmişlerdir. (s.102)

Avusturya-Macaristan'ın 1906-1918 arası İstanbul Elçisi Markgraf Pallavicini, 1916 başlarında Viyana'ya gönderdiği bir raporda, Almanların şüp-

⁴ Mustafa Gencer, "Çanakkale Savaşlarında Alman Yardımı (1914-1916)" *I. Uluslararası Tarih ve Kültürel Yönelimlerle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, Konya 2010, s. 237-246.

hesiz Türkiye'yi siyasi ve iktisadi bağımlılığa sürüklemek istediklerini, ancak bu hedefin zor ulaşılabilir olduğu tespitini yapmaktadır. Ona göre "Türkler en geç savaştan sonra bu bağımlılığa karşı duracaklardır", başlıca yöntemleri de Abdülhamid'in "Büyük güçleri birbirleriyle karşı karşıya getirme" siyaseti odaklı olacaktır. Bu noktada elçiye göre Avusturya-Macaristan, Almanların hatalarını kendi lehlerine kullanan bir alternatif olmalıdır. (s.103)

1916-1918 arasında da Avusturya elçisinin raporlarında belirttiği "Almanların kendini beğenmiş, kibirli oldukları ve Türk müttefiklerine ikinci sınıf insan muamelesi yaptıkları" temel yaklaşımı değişmemiştir. Elçinin raporunda dikkati çeken bir diğer konu, Avusturya'nın Türkiye'deki milliyetler problemine özellikle Arapların bağımsızlık girişimlerine özel önem vermesidir. Kendisi de çok unsurlu bir devlet olan Avusturya-Macaristan, bu konunun yakıcılığını bildiğinden, parçalanması durumunda Osmanlı Devleti'nin savaştan çekileceğini düşünüyordu. Avusturya-Macaristan gizli servis personeli bu senaryonun gerçek olması durumunda, ittifak bloğunun güneydoğu kanadının İtilaf devletlerine terk edileceğinden hareketle Türk olmayan halkların hareketlerini özellikle takip ve rapor etmiştir. (s.114-115)

Çalışmanın basın-yayın propaganda faaliyetlerine ayrılan bölümünde (s.128-157) Avusturyalı Basın ve propaganda subayı Karl Schrecker'in çalışmaları anlatılmaktadır. Propaganda şefi Schrecker'in faaliyetleri daha çok iyi halli Türkler, ülkenin Avrupalı ve modern elitlerini hedef almıştır. Eylül 1917'deki propaganda konseptinde ise öncelik Osmanlı basınına etkilemek şeklinde ifade edilmiştir. Savaş döneminde Türkiye'de hiç kâğıt fabrikası bulunmadığından, kullanılan her baskı kağıdı ithal edilmek durumundaydı. Basının bu bağımlılık durumunun Avusturya tarafından bir baskı ve etki unsuru olarak kullanıldığını görmekteyiz. Zaten Türk basınının manzarası teknik ve kalite bakımından Avrupa ile karşılaştırılmaz ölçüdeydi. Alman gazeteci Ernst Jaekch, 1908'de Türk basın camiasının en büyüklerinden biri olan *İkdam* gazetesi için "Bir Alman yerel gazetesiyle dahi karşılaştırılmayacak ölçüde" değerlendirmesinde bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1914'te 75 Türkçe gazete yayın yaparken bu sayı bir yıl sonra altıya inmiştir. Yazara göre Yemen ve Hicaz üzerine, bölgesel ve resmî gazeteler üzerine yapılan çalışmaların dışında Osmanlı basınının manzarasını temelden analiz eden çalışma bulunmamaktadır. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde sansür konusu da araştırılmayı beklemektedir. (s.129-131, Dipnot 564)

Avusturyalı Schrecker, Ekim 1918'de sondan bir önceki aylık raporunda, Alman basın faaliyetlerinin tüm çabaları yetenek, beğeni ve uyum kabiliyeti yoksunluğundan sempati yerine nefreti doğurduğunu bildirmiştir. (s.132)

Avusturya'nın propagandası daha çok tiyatro, sinema, film, sanat ve opera gibi "yumuşak" alanlara odaklanarak sempati toplamayı hedeflemiştir. Bu alandaki propaganda faaliyetlerinde Almanlarla ciddi çatışma yaşandığı, Almanların Avusturya çabalarını dikkatle izledikleri görülmüştür.

Bilim ve eğitim alanında da propaganda çalışmaları yapılmıştır. Viyana Ticaret Odası Sekreteri Erich Pistor'un İstanbul Üniversitesine bir düzine Alman bilim adamı gönderilmesinin Alman etkisini artırıcı olarak yorumlamıştır. Ancak Pistor memorandumunun aksine İstanbul elçisi Pallavicini 2 Kasım 1915'te Dışişlerine, Alman profesörlerin gönderilmesinin "acil durumdan kaynaklandığını", Almanların eski planları olan Alman okulları projesini Türklere kabul ettiremediklerini, profesörlerin istihdamı fikrinin Türklere geldiğini ve bunun Türkiye'de mevcut ve yeni açılması tasarlanan Almanca eğitim veren okullara nazaran Alman tesirini yaygınlaştırıcı etkisinin az olacağını rapor etmiştir. Bu eleştirilerle birlikte elçi yapılması gerekenler konusunda İstanbul'daki Avusturya-Macaristan okulunun kalitesinin yükseltilerek bir Ticaret Akademisine dönüştürülmesini ve mümkün olduğunca çok sayıda Türk gencinin Avusturya'da eğitim almasının sağlanmasını salık veriyordu. (s.175-177). Ancak 1916-18 arasında toplam 100 civarında öğrenci gönderilse de hedeflenen amaca ulaşılammıştı.

Eserde Almanya'ya öğrenci gönderilmesinin de Avusturya'nın bu konudaki çabalarına bir reaksiyon olarak başlatıldığı belirtilse de, bu konuda bir revizyon gerekmektedir. Monarşiye gönderilen ilk 16 Türk gencinin 10 Kasım 1917'de yollandığı belirtilmektedir. (s.178) Bunu önceleyen (Mayıs 1916) Macaristan devletinin mesleki öğrenim görmek üzere Osmanlı ülkesinden 50 öğrenciyi davet etmesi kalite olarak daha farklı boyutta bir girişimdir. Hâlbuki Almanya'ya 1914 yılına kadar 26 Türk teknikeri gönderilmiştir. Ayrıca uzun süren bürokratik hazırlıkların sonucu Türk-Alman Derneğinin aracılığı ile Ağustos 1916'da ilk Türk öğrenci kafilesi Almanya'ya gönderilmiştir. Enver Paşa henüz 1915 sonbaharında Alman Dışişlerine Türk-Alman Derneği aracılığı ile çok sayıda genç gönderme önerisinde bulunmuştur.⁵ (s.178-181).

Eğitim amaçlı öğrenci gönderimi dışında Almanya ve Avusturya-Macaristan üst düzey ziyaretleri de propaganda ve prestij unsuru olarak görmüşlerdir. Nitekim 1917 yılında Avusturya Dükü Max, Avusturya-Macaristan Kayzer ailesi ve yine Alman Kayzer II. Wilhelm Osmanlı Devleti'ni ziyarete gelmişlerdir. Ziyaretler hakkında ilgili ülkelerin gözlemcileri

⁵ Mustafa Gencer, *Nationale Bildungspolitik, Modernisierung und kulturelle Interaktion: Deutsch-türkische Beziehungen (1908-1918) [Türk-Alman İlişkileri Çerçevesinde Eğitim Politikası, Modernleşme ve Kültürel Etkileşim (1908-1918)]*, Münster: LiT, 2002, s. 265-274; Fabian Stremmel, "An Imperial German Battle to win over Mesopotamia: The Baghdad Propagandaschule (1909-17)", *Middle Eastern Studies*, 2014, pp. 1-23, DOI: 10.1080/00263206.2014.934818

daha çok karşı tarafın negatif yönlerini ön plana çıkararak rapor etmişlerdir. (s.181-3)

Eserin “Türkiye’de Alman Propagandası” (s.187-203) başlıklı bölümünde bir taraftan haber propagandası, öte taraftan da Türk elitini etkilemek için kurulan *Dostluk Yurdu* ve *Alman-Türk Derneği* gibi kurumlar ele alınmıştır. Almanya’nın iç basın politikasını Genelkuruma bağlı III b bölümü yürütürken, dış propagandayı 1914’ten sonra Merkezi Dış Hizmet Birimi (*Zentralstelle für Auslandsdienst*) ile Dışişlerine bağlı Şark Haber Alma Servisi (*Nachrichtenstelle für den Orient - NfO*) yapmıştır.

Başlangıç itibarıyla Almanlar basın propagandası için uygun alt yapıya sahip değildi. Örneğin Suriye ve Lübnan’da Fransız tesiri çok büyüktü. Türkiye’de birçok gazete Fransızca yayınlanmaktaydı. Bu nedenle Almanya farklı yollara başvurmak durumunda kalmıştı. Örneğin Türk kamuoyunu mevcut gazetelerde İttifak Devletleri yanlısı haberlerle etkilemeye çalışmak, el ilanları dağıtmak ya da “Savaşın Çıkışına Dair Alman Beyaz Kitabı”nın Arapçaya çevrilerek 1000 nüshasını dağıtmak gibi çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu tarz propagandanın etkisini okur-yazarlık oranının % 2 dolayında olduğu Osmanlı toplumunda tespit etmek oldukça güçtür. Ayrıca Almanların bağımsız propaganda çalışmaları Enver Paşa’nın tepkisini çekince, Mart 1915’te Alman Elçi, propaganda çalışmalarının Türk makamlarının bilgisi ve oluru ile yapılması konusunda uyarılmıştır. Alman basın propagandasına bir eleştiri de Max von Oppenheim’den gelmiştir. Oppenheim, Almanların yeterli para ve organize eksikleri yüzünden, Suriye’de düşman propagandasını etkisiz hale getiremedikleri, İngiliz gazetelerinin halâ ülkeye sokulduğu ve halkın onlara itibar ettiğinden şikâyet etmekteydi.

Almanlar tarafından propaganda ve kamuoyunu etkilemek amacıyla oluşturulan bir diğer girişim de Haber Salonları (*Nachrichtensale*) açılması ve yaygınlaştırılması çalışmasıdır. Bu ilginç ve başarılı enstrüman Almanca, Türkçe ve Arapça gazete ve dergilerin, resimlerin; kadın dergileri, portreler, devlet ve ordu komutanlarının fotoğrafları, el ilanları ve hiciv yazıları gibi hem okur yazar hem de okuma yazma bilmeyenlere hitap eden yazılı ve görsel malzemenin okuyuculara ücretsiz sunulduğu sivil bir ortamı oluşturmayı hedefliyordu. Oppenheim’in başında olduğu bu girişim, 1916 yılında daha çok demiryolu istasyonları yakınında 67 salona sahipti ve bunlara 16 yeni salonun ilavesi düşünülüyordu. Hâlihazırda İstanbul’da üç salon; Suriye, Filistin ve Lübnan’da 20 salon mevcuttu. Boğazlar ve Güney Doğu Anadolu’da yeni salonlar açılması planlamaktaydı. Bugünkü Türk toplumunda “Kıraathane” olarak bilinen, ancak daha çok çay, oyun ve sohbet merkezli kullanılan mekânların oluşumu muhtemelen bu dönemdeki çalışmalardan etkilenmiştir.

Osmanlı-Alman kültürel etkileşimini hedefleyen ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önce başlayan ve savaş yıllarında hız kesmeyerek devam eden bir diğer proje, daha çok Berlin Üniversitesinde Türk tarihi profesörü, gazeteci ve liberal Ersnt Jaeckh (1875-1959)'in başı çektiği organizasyon olan Türk-Alman Derneği ile Dostluk Yurdu'nun (*Freundschaftshaus in Konstantinopel*) çalışmalarıdır. Bu eserde Jaeckh'in çalışmaları birkaç sayfada ele alınmıştır. "Türk zihniyetini benimsemiş" olduğu için kendisine Türk Jaeckh lakabı verilen (Türken-Jaeckh) Jaeckh, Türk yanlısı (*turkophil*) tutumundan dolayı İstanbul'daki Alman kolonisinin olumsuz bakışına, Alman askeri misyon şefinin de eleştirilerine mâruz kalmıştır. Onun bu çalışmaları İstanbul'daki Avusturyalılarca da açıkça reddedilmekteydi. Türklerin Dostluk Yurdu'nun temel atma törenine gösterdikleri ilginin azlığı, *Tanin* ve *Sabah* gazetelerinin konuya kayıtsız oluşları Avusturya misyon üyeleri tarafından ön plana çıkarılmıştır.

Çalışmanın "Cihat İçin Alman Propagandası" (s. 204-214) bölümü kısa ve yüzeysel ele alınan bölümlerdendir. Almanlarca cihat çağrısına verilen stratejik önemin temelinde Halife-Sultana bütün Müslümanların itaat edeceği, din ve devlet işlerinin ayrılmadığı toplumda bu itaatin siyasi konular da da olacağı ve dinî bağların millî ve ekonomik mülahazaların üstünde olduğu varsayımı yatmaktaydı. Müslümanların birliği (Panislamizm) politikası savaştan önce Sultan II. Abdülhamid döneminde seçenek olarak mevcuttu. Ancak Necmettin Alkan'ın araştırmasına göre 20. yüzyılın ilk 10 yılında Alman kamuoyu ve basını bu konuya neredeyse hiç ilgi göstermemiştir⁶.

Bölgeye panislamik düşünceyi getirenler Alman propagandacıları değildi, ancak onlar bu düşünceyi kendi amaçları için kullanmışlardır. Stoddard'a göre Türk tarafının panislamik faaliyetlerini *Teşkilat-ı Mahsusa* yürütüyordu. Amaç Osmanlı İmparatorluğu'nun düşman ülkelerin tesirindeki Müslümanlar arasında çıkacak isyan ve ayaklanmalar nedeniyle bu ülkelerde asker tutmaya mecbur bırakmak, İtilaf Devletlerinin etkisi altındaki Müslümanlar arasından Osmanlı Devleti'ne karşı asker toplamalarını güçleştirmek, düşmana karşı gönüllü ve ajan birlikleri oluşturmak ve nihayet İtilaf kontrolündeki Müslüman bölgelerde huzursuzluk çıkarmaktı. (s.205-6). Ancak uygulamada ciddi engeller kendini göstermişti. Müslüman bir ülkenin Hristiyan bir ülke ile ittifak halinde diğer Hristiyan milletlere *cihat* ilan etmesi çelişki teşkil ediyordu. Doğu Afrika'daki Alman kolonisi valisi Heinrich Albert Schnee'nin bölgedeki yöneticilere 1913 yılında gönderdiği İslâmî propagandaya karşı durmaları yönündeki talimatı, 1916 yılında böl-

⁶ Necmettin Alkan, *Die Deutsche Weltpolitik und die Konkurrenz der Mächte um das osmanische Erbe. Die deutsch-osmanische Beziehungen in der deutschen Presse 1890-1909*, Münster 2003, s. 293-4.

genin İngilizlerin eline geçmesinin ardından *Times* gazetesinde yayımlanarak karşı propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Nitekim İngilizler *Schnee Olayını* Londra ve Mısır'daki gazete haberleri ve Filistin'de uçaktan atılan el ilanları vasıtasıyla Almanların Müslümanların dostu olmadığı yönünde kullanmışlardı. (s.207-9)

Ayrıca Türkler ve Araplar arasında millî ayrılıkların dinî bağlardan daha kuvvetlenmiş olması ve propagandanın özellikle İstanbul'dan uzaktaki İran, Afganistan, Mısır, Sudan, Hindistan ve Kafkasya'daki düşman etkisindeki bölgelerde iletişim kanallarının yetersizliği nedeniyle yaygın etkisinin sağlanamaması başarısızlığa sebep olmuştur. (s.213)

Bundan başka İngiltere'nin Aralık 1914'te Fransa ile cihat ilanına karşı ortak strateji geliştirmeleri, 1916 Arap isyanındaki İngiliz rolünü ve tavrını başlangıçta gizlemesi ve kendini ön planda göstermemesi gibi taktiksel adımlarla süreci başarıyla yönettiği anlaşılmaktadır. (s.214-227)

Kitabın 3. Bölümünü oluşturan "İsyân" başlıklı kısım, Almanların 1914-1918 arası yaptıkları keşif gezilerini ele almaktadır. Bu misyonlardan Max Fohloff ve Frobenius misyonları sonuçsuz kalmıştır. Aynı şekilde Avusturyalı *Şeyh Musa* lakaplı Alois Musil'in Arabistan'daki Bedevileri Mısır'a karşı kıskırtmak için Ekim 1914'te başlattığı misyon da sonuçsuz kalmıştır. Kahire Hidiv Kütüphanesinde görevli Profesör Bernhard Moritz Eylül 1914'te Kanal Harekâtı hazırlıkları esnasında Kress von Kressenstein'in talimatıyla Cidde'ye bir inceleme gezisi yapmıştır. Gezi raporunda Moritz, Sudan'dan Kanal'ın savunması için askeri birlik gönderilmediğini, Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'ın bölgede "İngiliz dostu" olarak bilindiğini ve onların ikili oynadıklarını bildirmiştir.

Orta ve Yakınoğu'nun Arap bölgelerinin yanı sıra Almanların, İran ve Afganistan bölgelerinde *Almanların Lavrensi* olarak nitelendirilen Wilhelm Wassmuss, Oskan von Niedermayer ve Hermann Consten tarafından birlikte yürütülen ve Rudolf Nadolny tarafından koordine edilen faaliyetleri göze çarpmaktadır. Her iki ülkede mevcut İngiliz ve Rus menfaatlerine karşı yürütülen çalışmalar (örneğin bu ülkeleri İttifak Devletlerinin yanında savaşa dâhil etme gibi) başarısız kalmıştır. Bu durum Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin sınırlarını aşan bölgelerde de düşman güçlerine karşı mücadeleye girişmiş olduğunu göstermektedir.

Kitabın propaganda için ayrılan finansal kaynaklar ve bunların kullanımını konusundaki önemli bir bulgusu da rakamlarla göz önüne serilmiştir. Buna göre İngiltere 1918 yılında sadece İran'da 600 Milyon Mark, Arap İsyanı için ise 220 Milyon Mark harcamış ve dağıtmıştır. Buna karşın Almanya Şarkın tamamında savaş boyunca toplam 50 Milyon Mark sarf etmiştir. (s.297) Bu rakamlardan hareketle İngiltere'nin büyük savaşta ciddi oranda

üstün olduğu ve esasen İngiltere, Fransa ve Rusya'nın gayr-i safi milli hasılasının İttifak devletlerinden yüzde 60 daha fazla olduğu dikkate alındığında, bu güce de vakıf oldukları görülmektedir. (s.250-298)

Orta ve Yakındoğu, Orta Asya ve Hindistan'daki Müslümanların İngiltere ve Rusya'ya karşı Almanlar tarafından desteklenen başkaldırı çabaları bütünüyle başarılı olmuş sayılmaz. 1917 yılında Mısır'daki görevinin ardından savaşın sonuna kadar İstanbul'daki Alman Haber Alma Merkezinin başkanlığını yürüten Curt Prüfer, "bütün reklam çalışmalarına rağmen Türkleri ve çalışma alanlarındaki halkları dost yapamadıkları" tespitinde bulunmaktadır. Alman propaganda sisteminin eksikleri yanında savaştan önce Almanya ve Almanlar hakkında Türkler, Araplar, Ermeniler ve Rumların çok az bilgi sahibi olmaları bu sonuçta etkili olmuştur. 1917'de İran'daki başarısızlıkların sebebi olarak Alman maslahatgüzar Philipp Vassel "Alman asker ve memurlarının Türklere karşı nefrete varan asabi tutumlarını" göstermektedir. Esas sebep ise İran'daki siyasi sistem hakkında eksik bilgi sahibi olunmasıdır. (s.299)

Kafkasya bölgesi ve bölgedeki halklar hakkında Almanların Osmanlılardan daha fazla bilgi sahibi olmalarına rağmen bunun bölgenin diğer ülkesi İran hakkında farklı oluşu şaşırtıcıdır. Burada mentalite ve kültürel farklılıkları, farklı zihniyet ve algıların uluslar arası ve ulus ötesi ittifaklarda ve işbirliklerinde hangi rolü oynamış olduğu konusunda kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu vurgulamakta yarar bulunmaktadır.

Buna karşın Eric von Falkenhayn Alman başkaldırı çabalarını – mümkün olduğunca fazla sayıda İngiliz ve Rus birliklerinin tutulmasını sağladıkları için – genellikle pozitif olarak değerlendirmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Askeri misyon subayı ve Şarktaki savaşı bilimsel olarak ilk inceleyenlerden biri olan Carl Mühlmann ise sonuçların hayal kırıklığı, ancak savaştaki beklentilere göre başarılı sayılabileceğini belirtmektedir. Ne de olsa Türkler savaş sonuna kadar Alman müttefiklerine sadık kalmışlardır ve bu sonuç aynı zamanda Alman propagandasının bir sonucu sayılmalıdır. (s.301-302)

İngiliz makamlarının, Alman ihtilal ve propaganda çalışmalarından paranoya derecesinde korktukları ve Alman propagandacıları şeytani karakterli gösterdikleri bilinmektedir. Ortadoğu'da İngiliz-Fransız işbirliğinin avukatı ve sözcüsü olan Mark Sykes, 1915 sonunda Londra'yı Max von Oppenheim hakkında uyarıyordu. Ona göre İran ve Afganistan'a gidecek olan Oppenheim, "İngiliz menfaatleri ile yerli Hıristiyanları zarara uğratmak için her yolu deneyecek ve ayrıca Türkiye'deki Ermenilerin ve İran'da İngiliz yanlı şahısların öldürülmesini teşvik edecektir". Ancak Oppenheim hiçbir zaman bölgeye gitmemiştir. 1919 yılından sonra dahi İngiltere panis-

lamik propaganda ve buna bağlı olarak şarkta İngiliz menfaatlerinin zarara uğrayacağından endişe duyuyordu. (s.305-6)

Kitabın bir diğer saptaması da efsane olarak lanse edilen İngiliz ajanı Lawrence'e atfedilen Arap isyanı hakkında genel geçer başarı öyküsünün gerçeklerle örtüşmediği bilgisidir. Şerif Hüseyin'i Türklere karşı isyana sevk eden şey vatan ve özgürlük sevgisinden ziyade, Arap kabilelerine dağıtılan milyonlarca İngiliz altının mütevâzı bir karşılığı olmalıdır. Neticede savaş sonuna kadar Araplar 4000 Türk askerinin savunduğu Medine'yi alamamışlardır. 330 askerin savunduğu Akabe'nin alınmasını da İngiliz filosunun şehri harabeye çevirmesinin ardından mümkün olduğu bilinmektedir. Gerilla savaşında isyan eden, fakat askerî olarak yetenezsiz olan Araplar, Avrupalı düzenli askerî birliklerinin sonuç getiren belirleyici etkisiyle başarılı olmuştur. Yazar "Kahramanlık çağı Arap hareketinin" sonucu ne oldu sorusuna şu karşılığı vermektedir: "Jöntürk'lerin emperyal doktrini yerine bölgeye dayatılan İtilaf devletlerinin kötü kurgulanmış manda kolonyalizmi" isyanın İngiliz öncülerini dahi şaşkırtmıştır. (s. 307-310)

Osmanlı Devleti'nin 1914 öncesi yaşadığı mağlubiyetler ve toprak kayıpları nedeniyle göreceli zayıflığı, İngiliz Genelkurmayını, Gelibolu'da Osmanlı direniş gücü konusunda yanıltmıştır. Bu durum İngilizlerin Mart 1917'de Bağdat, Aralıkta Kudüs ve Ekim 1918'de Arap İsyanının tepe noktasında Şam, Mezopotamya ve Ortadoğu'daki merkezleri ele geçirmesi için çok daha uzun süre yeni stratejiler geliştirmelerine ve Arap kabile reislerine geniş vaatlerde bulunmalarına neden olmuştur.⁷

Savaşın genel maliyeti göz önünde tutulduğunda Almanların Şarkta harcadığı birkaç yüz insan ve aktardığı kaynak, Fransızların Birinci Dünya Savaşı'nda (Şubat-Aralık 1916) büyük bir Alman saldırısını püskürttikleri Verdun Muharebesi'nde iki günlük savaş masraflarına denk geliyordu ve toplamda büyük bir kıymet ifade etmiyordu. Almanlar kendilerine sunulan bu kısıtlı kaynağa ve maksimum hedeflerine ulaşamamış olmalarına rağmen İngilizler ile mukayese edildiğinde daha verimli oldukları düşünülmekte, ancak sonuç açısından bunun bir değeri bulunmamaktadır. Şarktaki isyan ve propaganda çalışmalarının Avrupa cephelerinde hangi rahatlama-yı sağladığı konusu bugüne kadar layıkıyla değerlendirilmemiştir. Oysa bu birlikler Avrupa'daki cephelerde değerlendirilebilseydi, İtilaf Devletleri savaşın sonucunu çok daha önce belirleyebilirlerdi. (s.312)

Birinci Dünya Savaşı'nda bütün doğuyu, Avrupa devletlerinin bir "oyun alanı" olarak gören bu yaklaşım, belki de bu kitabın başlığını Fritz Fischer'in "Griff nach der Weltmacht" (Dünya Gücü Olma) başlıklı meşhur

⁷ Lawrence Sondhaus, *World War One. The Global Revolution*, Cambridge 2011, s. 368-370'ten aktaran Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkrieges*, München 2014, s. 323.

eserinden esinlenerek bilinçli olumsuzlama ile “Kein Griff nach der Weltmacht” (Dünya Gücü Olmayış) olarak verilmesini tutarlı kılmaktadır. Ancak bu süreçte bölgenin tamamındaki aktörlerin de hesaba katılması gerektiği, Birinci Dünya Savaşı’nın 100. yıldönümünde savaşın galibi veya mağlubu Avrupalı devletlerince de unutulmamalıdır.

Kitapta Alman isyan propagandasının önceden tasarlanmış ve iyi hazırlanmış bir “Master Plana” göre yürütülmediği ve bu çabaların emperyalist bir çizgi izlemediği, hedefin sadece İtilaf güçlerinin olabildiğince çok sayıda askerinin Avrupa cephelelerinden uzakta tutulması olduğu belirtilmektedir (s.316)

Avusturya-Macaristan propagandası, oluşmakta olan Osmanlı orta sınıfına hitap etmekteydi. Bu Avrupalı tabaka, Habsburg yanlısı sempatinin hedef kitesini oluşturuyordu. Avusturyalılar haber alma çalışmalarının merkezine Almanların faaliyetlerini gözlemlemeyi koymuşlardı. Osmanlı topraklarında kaynakları verimli ve yerinde kullanmayı başaran Avusturya, komşu İran’da ise ekonomik kontrolü sağlamayı hedeflemiştir. Bu yönüyle Avusturya-Macaristan bu ülkede, İran hammaddelerine erişim, İran ekonomi ve askerî sisteminin yeniden organizasyonu, hatta demiryolu imtiyazı elde etme gibi hedefler ile Almanlardan daha geniş planlar yapmışlardır.

3. SONUÇ

Eserin tamamı göz önüne alındığında Osmanlı İmparatorluğu’nun istihbarat ya da karşı istihbarat çalışmaları hakkında detaylı bilgi verilmediği göze çarpmaktadır. Ayrıca eserde neredeyse Ermeni sorunu hakkında hiçbir ayrıntı bulunmamaktadır. Hâlbuki gizli servislerin yazışmalarında bu konunun işlenmemiş olması ihtimal dışıdır. Kitapta kullanılan dipnotlar zengin, ancak Almanca ve İngilizce dışındaki kaynaklar kullanılmamıştır. Ele alınan konu itibarıyla Arapça ve Türkçe kaynaklara başvurulmamış olması çalışmanın bu yönünü zaafa uğratmaktadır. Bunun yanında çalışmanın alanı ve konusu hakkında harita ve görsel malzeme kullanılmaması eserin bir eksiği olarak görülebilir.

Eserin bazı olumsuz yönleri bir kenara bırakılırsa, sürükleyici bir yazım tarzıyla dikkati çektiği söylenebilir. Çalışma, Birinci Dünya Savaşı’nda casusluk, propaganda, gizli servis, kamuoyu oluşturma, dış ülkelerde etki alanı ve sempati kazanma gibi günümüzde hâlen tartışılan gizli servis çalışmalarına ciddi bir katkı sağlayacak niteliktedir. Eserin, konu edindiği coğrafyanın iki büyük dili olan Türkçe ve Arapçaya çevrilmesi yaygın etkisini daha da arttıracaktır. Bununla birlikte eser konuya ilgi duyan akademik ve diğer çevrelere tavsiyeyi hak etmektedir.